

Arhe XIX, 38/2022

UDK 1 Selesković M.

1 : 81

316.74 : 81

81'272(497.1)"1918/1941"

DOI <https://doi.org/10.19090/arhe.2022.38.157-181>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

STANKO VLAŠKI¹

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

MOMČILO SELESKOVIĆ I RASPRAVA O JEZIKU

Sažetak: Pitanje o kreiranju jedinstvene jezičke politike u Kraljevini Jugoslaviji uključivalo je i lematško, često implicitno, a ponekad i izričitije prihvatanje stava o potrebi da se jezik razvija na *prirodan* način. Rad je podstaknut tim pitanjem i u njemu se pažnja usmerava na koncepciju Momčila Seleskovića kao jednog od naših međuratnih mislilaca kod kojih se raspravi o poreklu i načinu razvijanja jezika ne samo tematski pristupa, nego joj se priznaje najviši filozofski dignitet. Sagledavajući Seleskovićeve filozofije jezika u svetlu načina na koji je jezik poiman kod mislilaca poput Herdera, Vilhelma fon Humbolta, ali i Aristotela i Ničea, autor nastoji da pokaže da teza o veštačkom karakteru jezika koju Selesković izrekom zastupa kod njega nema smisao prostog priklanjanja jednoj od sukobljenih strana u vekovnom filozofskom sporenju između pristalica jezičkog naturalizma i jezičkog konvencionalizma. Ona kod Seleskovića ima značenje poziva da se spozna humanistička, slobodarska bit jezika i da se koncepcije u kojima se na različite načine tvrdi njegova transcendentnost podriju u svom osnovu. Učenje o jeziku kao skupu simbola, kao i kritika jezika koja se usredsređuje na njegovu neinventivnost, kod Seleskovića su imali zadatak da to bliže pokažu. Seleskovićeve razmatranja puteva formiranja jezičkih paradigmi evropskih naroda neposrednije su pak dovedena u vezu s tadašnjim perspektivama jugoslovenske jezičke politike.

Ključne reči: Selesković, filozofija jezika, sloboda, kultura, simbol, jezička politika, Kraljevina Jugoslavija

¹ E-mail adresa autora: stanko.vlaski@ff.uns.ac.rs

„... Tako je spor oko jezika oživljavao uvek u prekretnim vremenima, kada se nešto menjalo u našem društvenom životu.“

Meša Selimović²

JUGOSLOVENSKO JEZIČKO PITANJE

Neke razlike u životima naroda koje je okupila Kraljevina Jugoslavija od samih njenih istorijskih početaka imale su snagu međusobnih suprotnosti.³ Neke su tu snagu zadobijale postepeno, i to, paradoksalno, upravo srazmerno jačanju težnji da se kao razlike prevaziđu i da na njima sebe potvrdi jugoslovensko jedinstvo. Dokle god je duhovno-političku atmosferu u „prvoj Jugoslaviji“ oblikovao stav da jedinstvo jezika jeste u temelju jedinstva svake nacionalne zajednice, jedinstvo onoga što bi predstavljala jugoslovenska nacija moralo se potvrđivati prevazilaženjem kako manjih, tako i većih jezičkih razlika među narodima koji su je činili. Pitanje o jeziku, međutim, stalno je praćeno podozrivošću prema opasnosti da bi spolja nametnute, administrativne mere, za kojima se tako često posezalo u drugim sferama života jugoslovenske monarhije, jezik lako odbacio. Umesto da pomognu da se na osnovu srodnosti jezika jugoslovenskih naroda izgradi njihovo jezičko, a onda i nacionalno jedinstvo – usled svoje neosetljivosti prema jezičkim specifičnostima svakog od njih – takve mere mogle bi se pokazati baš kao faktor koji će onemogućiti uspostavljanje takvog jedinstva. Vek docnije, takva podozrenja ne svedoče samo o tome kako se u Kraljevini Jugoslaviji pristupalo pitanju o onome što bi bili suštinski momenti identiteta jedne zajednice, nego i o tome šta se shvatalo da jeste suština jezika kao takvog.

U instruktivnoj studiji „Književnojezička politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941.“, svojevrsnoj istoriji „prve Jugoslavije“ pisanoj s

² Selimović, M., *Za i protiv Vuka*, Izdavačka organizacija „Sloboda“, Beograd 1981., str. 6.

³ O tome detaljno: Perović, M. A., „*Interbellum* i gimnazijska filozofija“, u: *Tradicija nastave filozofije V*, Časopis *Arhe* – Edicija filozofske literature *Propaideia*, Novi Sad 2011., str. 13-21.

pozicija pitanosti o jeziku, Ljubodrag Dimić napominje da je srodnost jezika kod Južnih Slovena predstavljala jedan od presudnih činilaca kako kada je reč o razbijanju Austrougarske kao jedne od država čije stanovništvo će potom izgraditi Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca – Jugoslaviju, tako i kada se radi o samom njihovom nacionalnom i političkom ujedinjenju.⁴ Kada su svoj život nastavili u okvirima jedne države, južnoslovenski narodi morali su pobliže reflektovati šta je zapravo ta srodnost značila. S jedne strane, težište rasprava bilo je vezano za pitanja o oblikovanju jedinstvene jezičke politike na osnovu standarda srpskog i hrvatskog jezika. S druge strane, slovenački jezik, zbog svoje bitne različitosti u odnosu na srpski i hrvatski jezik, takvu paradigmu nije mogao prihvatiti. Makedonski jezik, uprkos svojim specifičnostima, ostajao je nekodifikovan.⁵ Definisanje službenog jezika ustavom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 28. juna 1921. godine kao *srpsko-hrvatsko-slovenačkog* utoliko je moglo biti shvaćeno kao pravno-politički pokušaj rešenja jugoslovenskog jezičkog pitanja. Indikativni su, međutim, javni odjeci na koje je nailazilo ovakvo rešenje. Iz Dimićeve studije tako saznajemo da su kod pojedinih političkih prvaka ubrzo izražene sumnje u pogledu toga odgovara li kovanica *srpsko-hrvatsko-slovenački* jezik išemu u jezičkoj stvarnosti nove monarhije. Oštre kritike da takav jezik uopšte ne postoji i da, umesto da im daje polet, zapravo podriiva težnje ka nacionalnom i državnom jedinstvu upućivane su i pre nego što je usvojen Vidovdanski ustav (A. Trumbić). Ništa manje pažnje ne zavređuje ni karakteristična primedba da se *narodni jezik* nije razvio, niti će se dalje razvijati nikakvim administrativnim, odnosno *veštačkim merama* (Lj. Stojanović)⁶ poput onih za kojima su bili spremni da posegnu kreatori jezičke politike u Kraljevini Jugoslaviji.

⁴ Dimić, Lj., „Književnojezička politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941.“, *Istorijski glasnik*, 1-2/1993, str. 52.

⁵ Perović, M. A., „*Interbellum* i gimnazijska filozofija“, str. 18.

⁶ Prema: Dimić, Lj., „Književnojezička politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941.“, str. 53-55.

Ovakve primedbe značajne su ne samo zbog toga što današnjeg istraživača upoznaju s jednim među nebrojenim izazovima pred kojima se našla prva jugoslovenska država pri svom formiranju. One pokazuju i kako su se jugoslovenski javni delatnici, suočavajući se s tim izazovom, spontano našli u okrilju temeljnih i sveobuhvatnih filozofskih rasprava o biću jezika kao takvog. Jezička politika Kraljevine Jugoslavije tako je, s jedne strane, formirana u zaleđu debate o jezičkim osnovama zajedničnosti i zajedničkog identiteta. S druge strane, rasprave o tome koja rešenja pri njenom oblikovanju treba da se smatraju *veštačkim*, a koja bi odgovarala samoj prirodi jezika i jezičkom realitetu, i mimo volje onih koji su ih vodili morale su se približavati poprištu vekovnog filozofskog spora između zastupnika teze o samoniklosti jezika i njegovom utemeljenju u prirodi stvarnosti s jedne i, s druge strane, zagovornika stava o jeziku kao produktu ljudske delatnosti i konvencija (suprotnost tzv. *phýsei i nōmo* teze).⁷ Za naše istraživanje od značaja je i činjenica da je kod tvorca jezičke politike jugoslovenske monarhije brzo sazeo uvid da u njenim okvirima bez jezičkog jedinstva ne može zaživeti ni jedinstveni prosvetni sistem, ali i da će upravo intervencije u prosvetnoj sferi u pogledu ujednačavanja dijalekta, pisma, pravopisa i naučne terminologije za živo nacionalno jedinstvo učiniti neuporedivo više nego bilo koja oktroisana pravno-politička mera.⁸

Među vodećim misliocima međuratne Jugoslavije, Momčilo Selesković jedan je od onih koji su pitanju o jeziku posvećivali tematsku pažnju. Najverniji izraz pravca kojim se na ovom polju decenijama kretala njegova misao, ali isto tako i možda najznačajniji prilog jugoslovenskoj međuratnoj filozofiji jezika uopšte, jeste studija *Jezik kao kulturna vrednost* iz 1924. godine. No, čitalac koji bi danas – pod utiskom političkih implikacija koje je debata o jeziku imala za državu kakva je bila Kraljevina Jugoslavija, ali i za docnije oblike političke

⁷ O helenskim izvorima ovog filozofskog spora o biću jezika čitalac potpunu informaciju može pronaći u knjizi Milenka A. Perovića *Studije iz filozofije jezika*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje 2018., str. 11-22.

⁸ Prema: Dimić, Lj., „Književnojezička politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941.“, str. 58.

organizacije jugoslovenskog života – ovom spisu pristupio tražeći u njemu direktniji odgovor na glavna pitanja vezana za jugoslovensku jezičku politiku, ostaće razočaran. Selesković o jeziku raspravlja ukrštajući svoje poglede sa stavovima na kojima su se gradile vodeće moderne i savremene filozofske refleksije jezika, dok socijalno-političkom aspektu pitanosti o jeziku prilazi uz osvrt na jezičko iskustvo evropskih naroda poput nemačkog i francuskog. Ako bi čitalac nešto detaljnije poznao Seleskovićev filozofski angažman, to razočarenje moglo bi da bude praćeno čak i određenim čuđenjem. Selesković naime, nije bio filozof koji je izbegavao da se uključi u rasprave povodom aktuelnih jugoslovenskih društvenih i političkih pitanja. Od dâna rađanja jugoslovenske monarhije on je pokazivao najživlje i programsko interesovanje za proces kulturnog, a ne samo političkog ujedinjenja Južnih Slovena.⁹ O specifičnostima odnosa slovenskih naroda uopšte prema svetskoj povesti i problemima njihove samoidentifikacije, u poslednoj godini Velikog rata pisao je i za cenjene svetske filozofske časopise¹⁰. U poznijim spisateljskim godinama Selesković će raspravljati

⁹ Drugi, oktobarski broj za 1918. Časopisa za jugoslovensku kulturu *Misao*, koji je uz Dragutina Subotića uređivao upravo Momčilo Selesković, a koji je objavljivan tokom 1918. i 1919. godine kao izdanje Univerziteta u Oksfordu, započinje rečima: „Svi smo mi svesni toga da u Jugoslaviji leži spas naš. Ali nismo uvek svesni da Jugoslavija predstavlja ne samo politički, već i kulturni zadatak. Izlišno je i izmišljeno pitanje: koji je važniji. Rešiti samo jedan značilo bi rešiti ni jedan.“ Svih šest objavljenih svesaka ovog časopisa, za koji su pisali i Bogdan Popović, Tin Ujević, Jovan Cvijić, Ivan Meštrović i drugi, danas su u elektronskom obliku dostupni na portalu „Veliki rat“ Narodne biblioteke Srbije (<https://velikirat.nb.rs/items/show/1308>)

¹⁰ Videti: Selesković, M. T., „The Soul of the Slav“, *International Journal of Ethics*, XXVIII/3, 1918., str. 360-372. Ovaj Seleskovićev rad iz uglednog časopisa koji i danas izdaje Univerzitet u Čikagu, i to od 1938. pod nazivom *Ethics*, u elektronskoj verziji dostupan je na:

<https://www.jstor.org/stable/2377568?refreqid=excelsior%3Ac930085145ee57a6a6eecd0d548758eb&seq=1>

i o filozofskom značenju Vukove borbe za tzv. narodni jezik.¹¹ Studija *Jezik kao kulturna vrednost*, koja je osmišljena kao spis programskog karaktera, ne uključuje, međutim, nijednu neposredniju referencu na jugoslovensku jezičku aktuelnost. Da li filozofija jezika koja je njome izložena ipak može biti shvaćena i kao svojevrsni odraz u ogledalu jugoslovenskih jezičkih prilika?

OSNOVI SELESKOVIĆEVE FILOZOFIJE JEZIKA

Momčilo T. Selesković (Kragujevac, 1890 – Pariz, 1950.) bio je jedan od vodećih filozofa, ali i germanista i teoretičara književnosti¹² međuratne Jugoslavije. Njegov životni put bio je buran. S tek stečenom minhenskom diplomom iz filozofije i germanistike priključio se kao dobrovoljac srpskoj vojsci u Prvom svetskom ratu¹³ i s njome prešao Albaniju¹⁴. Nakon što je 1916. demobilisan, u Parizu je 1919. godine na Sorboni odbranio doktorsku disertaciju s angažovanom temom „Srbija u nemačkom javnom mnenju 1914-1918“.¹⁵ Docnije se nalazio i u zvanju docenta za nemačku književnost na tada tek osnovanom Univerzitetu u Skoplju (1921-1926), te lektora za srpskohrvatski jezik na Univerzitetu u Berlinu (1929-1939). Iz Berlina se u Srbiju vratio kada je počinjao Drugi

¹¹ Videti: Selesković, M. T., „Filozofski značaj Vuka Karadžića“, *Srpski književni glasnik*, LII/1937, str. 524-527, dostupno na https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_E74E1D9A175FE5728805716D3DEA6D36-1937-K003

¹² O Seleskovićevim doprinosima razvoju germanistike na jugoslovenskim prostorima videti: Bekić, T., „Germanista dr Momčilo Selesković“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XIII/2, 1970, str. 685-710.

¹³ Prema: Lolić, M., „Uz filozofske spise Momčila T. Seleskovića“, u: Selesković, M. T., *Filozofski spisi: Rasprave, članci, polemike*, Rad, Beograd 1999. str. 5.

¹⁴ Prema podatku koji daje Danica Selesković (Seleskovitch), izdavač zbirke Seleskovićevih filozofskih spisa *Osnovi jedne filosofije* i njegova kćerka (izdanje Sveučilišne naklade Liber, Zagreb 1982., str. V).

¹⁵ Prema: Lolić, M., „Uz filozofske spise Momčila T. Seleskovića“, str. 6.

svetski rat¹⁶. Selesković se pokazao i kao veoma plodotvoran filozofski pisac, ali i kao polemičar koji je bio spreman da kritički pristupi idejama od kojih su polazila neka među tada najsnažnijim evropskim filozofskim strujanjima.¹⁷ Sarađivao je i s nekim od najuglednijih evropskih filozofskih časopisa.¹⁸ Uprkos tome što su njegovi filozofski članci i rukopisi našoj čitalačkoj publici ponovo dostupni već dosta dugo¹⁹, pa i uprkos tome što su se i kod najznačajnijih istoričara naše filozofije ustalile ocene da je reč o jednoj od najdarovitijih filozofskih glava u međuratnoj Jugoslaviji²⁰, stavovi Momčila Seleskovića ne pojavljuju se često kao sagovornici u našim novijim filozofskim istraživanjima. Dijalog sa Seleskovićevom studijom *Jezik kao kulturna vrednost* iz 1924. godine, za koju je pisac prvobitno planirao da će činiti prvi, teorijski deo „jedne rasprave koja će nositi naslov *Tehnika nemačkog*

¹⁶ Isto.

¹⁷ Selesković tako, primerice, tematski naročito razvija svoj kritički stav o koncepciji Nikolaja Hartmana („Nikolaj Hartman i njegova teorija duha“, u: Selesković, M. T., *Filozofski spisi: Rasprave, članci, polemike*, priredio i predgovor napisao Marinko Lolić, Rad, Beograd 1999., str. 207-216). O Seleskovićevoj kritici huserlovske fenomenološke orijentacije u filozofiji s obzirom na rad Zagorke Mičić videti Prole, D., „Recepcija fenomenologije u međuratnoj Jugoslaviji“, u: *Tradicija nastave filozofije IX*, Časopis *Arhe* – Edicija filozofske literature *Propaideia*, Novi Sad 2019., str. 24-25.

¹⁸ Seleskovićeva recenzija prevoda na srpski jezik Kantove *Kritike čistoga uma* Nikole Popovića tako je objavljena u časopisu *Kant-Studien* 1932. godine.

¹⁹ Pored zbirke *Osnovi jedne filozofije* koja je 1982. godine objavljena u Zagrebu, u Beogradu je 1996. objavljena Seleskovićeva doktorska teza, a 1999. i zbirka pod naslovom *Filozofski spisi: rasprave, članci, polemike* koju je priredio i informativnim predgovorom propratio Marinko Lolić. Ovu zbirku činili su kako neki od ranije poznati, tako i neki dotad neobjavljivani Seleskovićevi filozofski članci.

²⁰ Slobodan Žunjić tako ističe da je Selesković, uz Vladimira Vujića, „verovatno najtalentovaniji srpski mislilac pre II svetskog rata“ (Žunjić, S., *Istorija srpske filozofije*, Plato, Beograd 2009., str. 280).

*jezika i duh nemačke kulture*²¹, mogao bi pak biti naročito plodotvoran utoliko što se čitava rasprava odigrava na horizontu na kojem se presecaju piščeva životna filozofska, lingvistička i kulturološka interesovanja.

Objašnjenje sâme naslovne sintagme „jezik kao kulturna vrednost“ našeg mislioca *implicite* vodi ka polju kojim moderna filozofija korača od vremena Johana Gotfrida Herdera [Herder]. Dok je Herder u specifičnosti jezika u kom se ona razvija video autentično težište svake posebne kulture²², Selesković je pozvao na to da se svaki posebni jezik sagleda kao živo ogledalo jedne određene kulture i time kao nešto što poseduje inherentnu vrednost.²³ Raspravljanje o jeziku, o normama koje će u njemu važiti, njegovom pravopisu i njegovoj terminologiji, nikada ne može biti redukovano na administrativno raspravljanje o pukom sredstvu za sporazumevanje, jer se jezikom čuva celovito i unikatno duhovno iskustvo jednog naroda. Na herderovskom, ali i humboltovskom tragu otud jeste i Seleskovićev stav da se različitošću jezika ospoljava specifičnost duha zajednica koje njime govore, ali i podeljak koji one zauzimaju na jedinstvenoj skali kulturnih vrednosti čovečanstva.²⁴ Kao i povodom dileme u vezi toga da li je čovek biće jezika zato što jeste biće zajednice, ili bi važilo obratno, Selesković upozorava da su skromni dometi koncepcija koje bi povodom pitanja o primatu jezika u odnosu na mišljenje ili mišljenja u odnosu na jezik insistirale na tome da se prizna apsolutno pravo jednoj od

²¹ Napomena kojom se najavljuje obuhvatnija studija pod ovim naslovom otvara Seleskovićev ogled o jeziku. Priređivač Seleskovićevih *Filozofskih spisa* M. Lolić beleži pak povodom filozofske bibliografije ovog rođenog Kragujevčanina da „[u] autorovoj zaostavštini nije pronađen spis sa pomenutim naslovom“ („Bibliografija filozofskih radova dr Momčila T. Seleskovića“, u: Selesković, M. T., *Filozofski spisi: Rasprave, članci, polemike*, priredio i predgovor napisao Marinko Lolić, Rad, Beograd 1999., str. 283).

²² Prema: Prole, D., *Unutrašnje inostranstvo. Filozofska refleksija romantizma*, IKZS, Sr. Karlovci – Novi Sad 2013., str. 124.

²³ Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd 1924., str. 3.

²⁴ Up. Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 8.

alternativa. Prema Seleskoviću, odnos jezika i mišljenja jeste uzajaman: „Čovek ne govori samo onako kako misli, nego i misli onako kako govori“²⁵.

Seleskovićev pristup raspravi o tome nastaje li i razvija li se jezik *prirodno*, ili su njegov nastanak i razvoj artificijelni, u istoj meri biće prožet njegovom ključnom, kantovskom primedbom: „Stvar je u tome što naša misao voli da se kreće u antitezama, dok antiteza u spoljnom svetu nema“²⁶. Letimičan pogled na sadržaj Seleskovićevog spisa ne bi bio dovoljan da se ova naša teza potkrepi. Selesković na prvi pogled baca rukavicu u lice svim pristalicama tzv. jezičkog naturalizma. Tvrdi da svi jezici jesu ljudske tvorevine, odnosno da svi jesu – veštački, a da je izraz „prirodni jezici“ svojevrsni *contradictio in adjecto*!²⁷ No, ta tvrdnja kod Seleskovića ne treba biti tumačena naprosto kao prihvatanje oprečne, konvencionalističke teze povodom pitanja o nastanku i razvoju jezika. Na tragu filozofije jezika Vilhelma fon Humbolta [Wilhelm von Humboldt], ali, isto tako, implicitno sledeći ideje koje je razvijao već Herder, stavom o jezicima kao veštačkim tvorevinama kod Seleskovića se nastoji izraziti duhovno poreklo jezika kao takvog. Jezik stvara sâm čovek! Težišni stav čitave Humboltove filozofije jezika jeste da se jezik može pojmiti kao *rad duha* [*Arbeit des Geistes*]. Duh kod Humbolta, međutim, nije pojmljen kao statična supstancija, nego kao ono što u radu, tj. u delatnosti i kao delatnost jedino i jeste.²⁸ To je smer u kom se kreće i Seleskovićeva misao o jeziku. Jezik stvara čovek utoliko što čovek jeste biće stvaranja i delatnosti. Ako se hoće: čovekova *priroda* jeste stvaralačka! Ne treba zanemariti da na ovaj način Selesković, posredstvom recipiranja Humboltovih uvida, prećutno inicira dijalog i sa spekulativnim poimanjem jezika koje je razvijao još Aristotel. Prema Aristotelu, sama neposredna prirodnost kod čoveka, kao ni kod životinja, ne rađa jezik. Ona do izraza dolazi jedino neartikulisanim oglašavanjem,

²⁵ Isto, str. 6.

²⁶ Isto, str. 3.

²⁷ Isto, str. 16.

²⁸ Prema: Humbolt, V. f., *Uvod u delo o Kavi jeziku*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1988., prev. O. Kostrešević, str. 109.

odnosno uzvicima koji ostaju potpuno determinisani osećajem zadovoljstva ili bolom koje živo biće trpi. O delatnosti može biti reči samo ukoliko je moguće oposredovati te osećaje i u odnosu na njih zauzeti određenu distancu. Takvo distanciranje jeste oslobađanje od njihove vlasti. To oslobađanje ospoljava se i za Seleskovića kao jezik. Jezik jeste način posredovanja neposredne prirodnosti. Jezik je izraz i manifestacija ljudske slobode! Otud je aristotelovske provenijencije njegov zaključak da je priroda čoveku dala fiziološku mogućnost da govori, ali da je „tu mogućnost samo čovek mogao da prenese iz naturalističkog na kulturno polje“.²⁹ O jeziku se stoga može razmišljati kao o aktualizaciji ljudske *druge* prirode, odnosno čovekove moći da pomoću jezičkih znakova *udvostručuje* sopstvenu zbiljnost.³⁰ Kako snaga uverenja o jeziku kao nečemu *naprosto prirodnom* kopni, sa Seleskovićem se može pokazati i tako što bi se napravio osvrt na sve ono što prati izučavanje stranog jezika.³¹ U toj situaciji pojedinac tek treba da učini *svojim* pravilnosti tog jezika, tj. da ih oposreduje, kako bi tim jezikom mogao da se služi *neposrednije, prirodnije*.

Teza o slobodarskoj suštini jezika kod Seleskovića je razvijana pre svega u polemici s tendencijama u shvatanju jezika koje je sâm prepoznao kao darvinističke ili pseudodarvinističke. Kako ih Selesković vidi, te tendencije – pod snažnim utiskom uvida da u drugoj polovini XIX veka ponovo otkriveni sanskrit predstavlja svojevrсни prajezik – počivale su na uverenju da jezik jeste zaseban organizam, da živi zasebnim životom i u tom svom životu evoluiru.³² Glavna Seleskovićeve

²⁹ Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 11. Da se kod samog Aristotela rasprava o odnosu „naturalističkog“ i „kulturnog“ aspekta jezika, za koji je filozofija jezika po pravilu najviše zainteresovana, razvija kao spekulativno razmatranje četvorstva njegovih uzroka – i to fiziološkog, semiotičkog, semantičkog i pragmatičkog – pokazuje Milenko A. Perović u svojoj kapitalnoj knjizi *Studije iz filozofije jezika* (videti pre svega poglavlje „Aristotelova filozofija jezika“, str. 39-91).

³⁰ Prema: Perović, M. A., *Studije iz filozofije jezika*, str. 85.

³¹ Up. Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 16.

³² Isto, str. 13.

namera, nasuprot tome, jeste da pokaže da jezik nema nikakvu samostalnu istoriju i da se o istoriji jezika može govoriti samo s obzirom na istoriju čovečanstva. Umesto neprimerene biologizacije jezika, Selesković poziva da se uz pomoć primera koji pripadaju poetičkoj i praktičkoj sferi zbiljnosti, odnosno *ljudskom* svetu, približi smisao njegovih stavova. Jezik će tako uporediti s alatima, ali i sa društveno-političkim institucijama. Da bi zadovoljio svoje potrebe, čovek sopstvenu delatnost mora da prilagodi specifičnostima alata („sa rendetom ne može da se kuje, niti sa čekićem da se rendiše“³³), baš kao i postojećim zakonima na kojima se grade institucije u okviru kojih dela. No, ni u jednom, ni u drugom slučaju ne sme se izgubiti iz vida da ljudska potreba jeste u osnovi samog njihovog postojanja. Kada je reč o jeziku, ta potreba za Seleskovića jeste dvostruka. Ta potreba je, s jedne strane, formalna i teorijska. S druge strane, ona je praktična i usmerena je na sporazumevanje među ljudima. Jezički zakoni za Seleskovića imaju *etoski* smisao, tj. oni – za razliku od zakona u prirodnim naukama – jesu pitanje primljenih običaja, ali bez prilagođavanja tim običajima čovek neće ostvarivati nijedan zadatak zbog kog su jezički običaji uspostavljeni i drugima će ostajati nerazumljiv.³⁴

Umesto stavljanja pod istraživačku lupu pitanja o tome da li Seleskovićeva pojašnjenja dosledno ostaju u blizini ključnog Humboltovog stava prema kojem „[s]âm jezik nije delo (ergon), nego delatnost (energeia)“³⁵ na koji naš mislilac upućuje, čini se plodotvornijim ukazati na značenje koje su teze koje je zastupao mogle imati u pogledu nastojanja da se u jugoslovenskim međuratnim

³³ Isto, str. 7.

³⁴ Prema: Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 3-4.

³⁵ Humbolt, V. f., *Uvod u delo o Kavi jeziku*, str. 108. Selesković se na ovu presudnu Humboltovu tezu osvrće ovim rečima: „Humbolt, koji je pitanje jezika postavio na čvrsto tlo baš time što je rekao da jezik nije alat, da nije, kako on sam veli, jedno delo (ergon), nego jedno delanje (energeja), hteo je time da kaže samo da jezik nije nešto što je čovek dobio s polja, nego nešto što je on sam stvorio. Mi dakle ne samo da ne protivurečimo Humboltovoj tezi, nego se nalazimo u potpunoj saglasnosti s njome“ (*Jezik kao kulturna vrednost*, str. 11).

raspravljanjima o jeziku prevazilazi jednostranost i isključivost. Teza o čoveku kao tvorcu jezika utoliko se naizmenično osvetljavala u dva svoja lika! Jezik tako nije shvaćen kao nekakvo u odnosu na čoveka samostalno biće, a naročito ne kao transcendens, ali to ne znači da ga pojedinac ili generacija može samovoljno i hirovito graditi i razgrađivati. Čovek je obavezan zakonitostima jezika baš kao i drugim zakonitostima kojima uređuje svoj život kao društvenog i duhovnog bića. Obratno, ne sme se izgubiti iz vida da te zakonitosti ostaju *vitalne* samo dok služe čovekovim potrebama. Samostalni život – nemaju.

Stav o zasnovanosti jezika u ljudskim potrebama poslužiće Seleskoviću da napravi jednu distinkciju koja je značajna za njegovu filozofiju jezika u celini. Kao što će značenje teze o veštačkom karakteru jezika i tvrdnje o čoveku kao tvorcu jezika precizirati ukazujući na to da je neophodno praviti razliku između stvaranja koje bi, prema njegovim rečima, bilo *spontano* svesno od stvaranja koje bi bilo svesno u refleksivnom smislu, jednako je nužno i razlučiti jezike koji se mogu shvatiti kao veštački od jezika koji su *izveštačeni*.³⁶ Osnov za razlikovanje veštačkih i izveštačenih jezika za Seleskovića jeste upravo potreba zahvaljujući kojoj oni bivaju stvoreni. Jezičke politike koje se ne grade na *životnim potrebama* ljudi uz koje bi tek trebalo da zažive, nemaju dobru istorijsku prognozu i pre će doprineti razjedinjavanju, nego čvršćem jedinstvu određene zajednice. Na klizavom tlu arbitriranja o tome šta zaista jeste životna potreba, a čemu se ne može priznati taj status, Selesković se kreće tako što nastoji da očuva svetsko-istorijsku širinu svoje perspektive. Pojedine primedbe koje tim povodom daje čine ga jednim od naših mislilaca koji su osvetljavali aporije globalizacionog procesa. Selesković tako o svom dobu, o prvim godinama nakon Velikog rata, razmišlja kao o vremenu u kojem je svet već zaživeo kao naučna i ekonomska zajednica: „ni jedna zemlja danas ne može ni ekonomski, ni intelektualno, da živi bez druge; u koliko ona to radi, u toliko manje živi, u toliko više samo inertno stagnira, tj. postoji bez smisla i razloga.“³⁷ Ove *internacionalističke* intelektualne i ekonomske tendencije

³⁶ Prema: Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 17 i 21.

³⁷ Isto, str. 21.

predstavljaju za Seleskovića istinski životnu potrebu koja bi mogla da pomogne da zaživi i jedinstven internacionalni veštački jezik. Zahvaljujući snazi te potrebe, takav jezik ne bi bio ništa manje *prirodan* u odnosu na ostale.³⁸ No, internacionalističkim tendencijama naučne i ekonomske delatnosti ostaju suprotstavljena dominantno nacionalistička i izolacionistička politička kretanja: „Politika daleko ramlje iza svoga vremena, tako da u mesto harmonije dobijamo kao rezultat jednu očajnu disharmoniju.“³⁹ Umesto da požuri da se okuša u predviđanju toga kako bi po sudbinu jezika mogao da se okonča ovaj sukob o čijem postojanju piše sa ogorčenjem, Selesković pažnju skreće na ono što smatra da jeste princip po kom se s obzirom na istoriju čovečanstva razvija jezik. Jezik karakteriše težnja da postaje sve refleksivniji, sve uprošćeniji i univerzalniji, odnosno sve više *logičan*, a sve manje *lokalan*.⁴⁰ Prema njegovom mišljenju, taj princip – koji podstiče ekonomizaciju ljudskih napora, ali i ujedinjavanje čovečanstva – ne može biti doveden u pitanje, bez obzira na to što oblici kroz koje se konkretizuje mogu biti osporavani.

JEZIK KAO SKUP SIMBOLA (ZA ORIJENTACIJU PEDAGOGIJE)

Premda je naše prethodno izlaganje bilo usmereno na Seleskovićevu recepciju vodećih ideja moderne filozofije jezika, i to poglavito onih humboltovskih, ovaj rođeni Kragujevčanin našoj je filozofiji dao podjednako vredan doprinos i kada je reč o proučavanjima filozofije Imanuela Kanta [Kant]. Kenigzberški mislilac jeste tvorac učenja s obzirom na koje su direktno ili indirektno formirani svi Seleskovićevi filozofski pogledi. Čitavim svojim filozofskim duhom s

³⁸ Po svoj prilici, Selesković je ove uvide mogao oblikovati imajući pre svega na umu esperanto, kao veštački jezik u koji su se tada polagale nade da bi mogao postati internacionalnim.

³⁹ Isto. Selesković u svom daljem izlaganju u formiranju Društva naroda, preteče današnjih Ujedinjenih nacija, vidi „prvi zvanični pokušaj zapadnih naroda da tome zlu stanu na put“.

⁴⁰ Isto, str. 19.

Kantom je tvrdio da čovek formama svoje svesti uvek već proizvodi svet koji saznaje, pre svakog iskustvenog dodira s njim. O tom je uvidu govorio kao o kantovskom *antropologizmu*. S jednakim uverenjem zastupao je i kantovski stav o apsurdnosti pokušaja da čovek artikuliše bilo šta o onome što već ne bi bilo nastanjeno unutar odnosa prema strukturama njegove svesti. No, to Seleskovića nije učinilo jednim od apologeta Kantove filozofije. Čitava njegova studija *Kant. Psihologija „Kritike čistoga uma“* (1933.) biće građena tako da ne samo još jednom istakne epohalni značaj Kantove transcendentalne misli, nego i da ukaže na ono u čemu vidi njena principijelna ograničenja. Načelna Seleskovićeve kritička primedba upućena Kantu cilja na nereflektovanost psiholoških činilaca na osnovu kojih je moguće suđenje, koje se kod Kanta poistovećuje sa saznanjem. Te činioce vidi u opažanju i simbolizovanju. Za Seleskovića, *suditi znači simbolisati*⁴¹: vokalnim ili grafičkim činjenicama, tj. glasom ili pismom izražavati određena opažanja. Simbolizovani mogu biti skupovi čulnih osećaja, ali i sami simboli. Već sâm pojam „opažaj“ za Seleskovića pokazuje se kao simbol i rezultat sintetičke delatnosti svesti. Temelj greške na kojoj se gradilo čitavo Kantovo učenje o razlici apriornih i aposteriornih saznanja Selesković je video u tome što je Kant sopstvene simbole za opažanja poistovetio sa samim opažanjima i od njih – kao od tzv. apriornih formi opažanja – potom razdvojio simbole do kojih bi se dolazilo empirijskim zbiranjem osećaja.

Da je Kant propustio da reflektuje jezičku uslovljenost svog projekta kritike uma još je jedan od motiva na osnovu kojih uzrasta autentična Herderova filozofska misao.⁴² U monografiji Momčila Seleskovića o *Kritici čistoga uma* taj motiv ipak nije i eksplicitno razvijan. Nema, međutim, spora da on jeste na delu, jer je Selesković već u spisu *Jezik kao kulturna vrednost* suštinu jezika izrazio progovarajući o

⁴¹ Selesković, M. T., *Kant. Psihologija „Kritike čistoga uma“*, Štamparija „Gundulić“, Beograd 1933., str. 59.

⁴² O tome videti: Prole, D., *Unutrašnje inostranstvo*, str. 39-72.

njemu upravo kao o „jednom skupu čistih simbola“.⁴³ Reči nisu ništa drugo nego čovekovi simboli za predstave koje već stanuju u njegovom duhu – bilo da su to predstave o stvarima ili o onome što se tiče ljudske unutrašnjosti. Prema Seleskoviću, stoga, ti simboli ne samo da nemaju nikakav samostalni život, niti samostalnu evoluciju u odnosu na čoveka kao njihovog kreatora, nego se čak ni s obzirom na ljudski život ne javljaju kao inovativni, dinamički element! Reči nisu tu da ožive, nego, naprotiv, da konzervišu stalno živu i unikatnu delatnost ljudskog duha, te da toj delatnosti daju lik fiksiranih, konačnih dela. Vredi u celosti navesti reči kojima to Selesković objašnjava:

„Jezik je zato kao tamnica u koju čovek zaključava ono što po prirodi svojoj hoće da pobegne; on je kao muzej u kome se čuvaju stvari koje bi inače iščezle. Jezik konserviše, ali samim time on eliminiše proces prolaznosti, dakle proces života. On čuva, ali da čuva može samo u onoliko u koliko uspe da obustavi tok promene, u koliko uspe dakle da umrtvi i 'balsamira'. *Jezik tako liči na groblje (...)* Jezik ne samo da nije ništa živo; on je nešto po sve mrtvo. On je samo jedan skelet, jedna vrsta isušenog herbariuma“.⁴⁴

Pojmovi kod Seleskovića nisu poistovećeni s rečima, premda mimo reči nisu mogući. Dok reč jeste simbolizovani specifični opažaj stvari, pojam jeste simbol tako shvaćenih simbola.⁴⁵ Vrednost teorijskog saznanja dolazi pod znak pitanja već s obzirom na Seleskovićevo shvatanje samog porekla reči. One, doduše, označavaju specifične

⁴³ Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 22. O simboličkoj suštini jezika govori već Aristotel u svom spisu *O izrazu*: „Glasovni /izraz/ je simbol duševnih stanja, a napisana /slova/ su simbol glasovnih /izraza/“ (Aristotel, „O izrazu“, u: *Analitika I-II. Kategorije. O izrazu*, Paideia, Beograd 2008., prev. S. Blagojević, str. 77, 16a 3-4). M. Lolić pak skreće pažnju na to da je Seleskovićeva rasprava o simboličkoj suštini jezika ponajpre mogla biti polemički podstaknuta tada razvijanom „filozofijom simboličkih oblika“ Ernsta Kasirera (videti: Lolić, M., „Uz Filozofske spise Momčila T. Seleskovića“, str. 21).

⁴⁴ Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 22.

⁴⁵ Selesković, M. T., „Pojam pojma“, u: *Filozofski spisi*, str. 46-47.

opažaje stvari, ali ti opažaji jesu do te mere unikatna duhovna iskustva da Selesković poriče mogućnost da bi u jeziku uopšte moglo postojati nešto takvo kao što su sinonimi. Istoznačnost, prema njegovom stavu, postoji samo u sferi logike, a ne i u gramatičkoj sferi. Logika se zasniva na spremnosti da se razlike u semantičkim nijansama ostave po strani. U strogom smislu, kako Selesković zaključuje još jednom se pozivajući na Humbolta, nema jezičkog razumevanja koje ujedno ne bi bilo i stanovito nerazumevanje.⁴⁶ Duhovne predstave bez pomoći reči ne mogu postati nečim postojanim. *In sensu stricto*, ponovo, bez nečega postojanog nemoguće je govoriti ni o tome da postoji promena. No, rečima se ne može izraziti ništa što u duši već nije prebivalo kao predstava i što čovek nije već iskusio. Jezik je suštinski neinventivan. Pitanje istinskog razumevanja među ljudima za Seleskovića otud nije primarno pitanje samog *zajedničkog jezika*, nego *zajedničkog iskustva*!⁴⁷

Selesković će naglasiti da uvid u nemogućnost jezika da u svest unese bilo šta novo po svom značaju po celokupnu kulturu jeste takav da se nikako ne može preceniti.⁴⁸ U čemu se pobliže otkriva taj značaj?

Premda Selesković po ovim pitanjima u svojoj studiji upućuje i na radove drugih tada aktuelnih evropskih mislilaca, čini se da je naročito plodotvorno sagledati ih u misaonoj blizini ideja ranog Fridriha Ničea [Nietzsche], još jednog od filozofa čiji se rad pokazao u polemičkom pogledu veoma podsticajnim za Seleskovića.⁴⁹ U spisu *O istini i laži u izvanmoralnom smislu* Niče tako osvetljava metaforičku srž jezika. Reči postaju pojmovima u trenutku kada se rodi spremnost da se

⁴⁶ Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 27.

⁴⁷ Up. Selesković, „Metafizika“, u: *Osnovi jedne filosofije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1982., str. 77; Selesković, M. T., *Prirodne nauke i nauka o književnosti*, u: *Esej o metodi izučavanja književnosti i druge rasprave*, priredio Gojko Tešić, Narodna knjiga Alfa, Beograd 1999., str. 112.

⁴⁸ Prema: Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 28.

⁴⁹ Videti pre svega Seleskovićev filozofsko-biografski ogled o Ničeu u izdanju *Filozofski spisi*, str. 197-205. U literaturi (T. Bekić, M. Lolić) skreće se pažnja i na to da Selesković Ničeu zahvaljuje za naslov, ali i za fragmentarnu formu izlaganja kojom piše svoju ranu „filozofsku poemu“ *Snovi i Ecce homo*.

poistovećuje neistovetno, da se zaborave razlike, kao i neponovljivost ljudskog doživljaja. Karakteristično je Ničeovo pojašnjenje: „Dok je svaka metafora iz intuicije individualna i bez sebi slične, te stoga uvek zna da izmakne svakom rubriciranju, veliko pojmovno zdanje pokazuje strogu pravilnost nekog rimskog kolumbarijuma“⁵⁰. To *zdanje* Niče u se time pokazuje i kao svojevrsna „grobnica intuicija“⁵¹. Bliskost Seleskovićeovog pristupa s onim ničeovskim utoliko treba tražiti pre svega u težnji da se legitimiteta liši svaka misao o jeziku koja bi u njemu na direktan ili indirektan način tražila nešto transcendentno. Selesković je smatrao da je povodom toga potrebno suprotstavljanje kako tezama o jeziku kao organizmu koji samostalno evoluirao, tako i tezama o božanskom poreklu jezika, kojima se sâm evolucionistički pojam o jeziku suštinski bezuspešno suprotstavio. Prema Seleskovićeovom sudu, *zajednički greh* oba stanovišta jeste u tome što oba „eliminišu aktivnu ulogu čovekovu u stvaranju jezika“.⁵² Kod ranog Ničea, dalje, otkrivanje simboličke suštine jezika za ishod ima prihvatanje umetnosti kao sfere u kojoj jezik sa svojim tvorevinama istinski jeste, i to zbog toga što jezik u umetnosti uopšte ne pretenduje na istinitost. Kod Seleskovića takvo otkriće provocira da se postavi pitanje o vrednosti čitave one dimenzije obrazovanja u kojoj je pojedinac upućen na to da upozna i da usvaja ono što jesu čisto simboličke tvorevine drugih ljudi. Toj dimenziji pripadaju nauke poput filozofije i teorije književnosti.

Selesković je uložio znatan napor da, i u duhu misli Vilhelma Diltaja [Dilthey]⁵³, razgraniči metodologiju tzv. prirodnih i duhovnih nauka.⁵⁴ Izučavajući duhovne, odnosno nauke o kulturi, pojedinac nastoji da se upozna sa simbolima za predstave koje su bile nastanjene u

⁵⁰ Niče, F., „Saznajnoteorijski uvod o istini i laži u izvanmoralnom smislu“, u *Knjiga o filozofu*, Službeni glasnik 2017., prev. J. Acín, str. 95.

⁵¹ Isto, str. 100.

⁵² Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 34.

⁵³ Up. Bekić, T., „Germanista dr Momčilo Selesković“, str. 692.

⁵⁴ Videti naročito Seleskovićeve spise „Nauka o prirodi i istorijska nauka“ (u: *Filozofski spisi*, str. 134-139) i „Prirodne nauke i nauka o književnosti“, str. 92-120.

duševnosti drugih. Izgleda za uspeh ima, prema Seleskoviću, samo ako su se te predstave već odomaćile i u njegovoj duši. Taj uvid trebalo bi da bude presudan po pedagogiju i da odredi njenu buduću orijentaciju. Iziskivaće osudu svakog obrazovnog procesa koji bi se jednostrano temeljio na ideji usvajanja simbola, tj. osudu svega onoga što Selesković naziva *intelektualizmom* u vaspitanju i obrazovanju. Znanja na polju onoga simboličkog uopšte mogu se, za Seleskovića, proširivati samo podsticanjem vaspitanika na samostalnu delatnost i na sticanje vlastitih, novih duhovnih iskustava. Sâmo školovanje na polju simboličkih nauka za cilj ima da vaspitaniku omogući da se ta iskustva razvijaju u punoći svojih potencijala i da se među njima uspostavi harmonija. Prirodom refleksija o suštini jezika tako će na koncu biti određen i pedagoški princip uz koji će Selesković pristati. On se izjašnjava kao pristalica principa tzv. *očigledne nastave*: „samo ova može da pruži slušaocu novo iskustvo; samo reči i cifre ne povećavaju sadržinu svesti, ili je povećavaju samo u toliko što u nju unose prazne formule“. Škola, sa svoje strane, tim iskustvima pomaže da formiraju jedan „zaokrugljen pogled na svet“.⁵⁵

Ostaje nam da postavimo pitanje šta su ovakvi Seleskovićevi stavovi o jeziku mogli značiti s obzirom na heterogenosti iskustava naroda koji su tada otpočeli zajednički život u okvirima Kraljevine Jugoslavije.

SELESKOVIĆ I JEZIČKA POLITIKA

Svoju tezu o suštinski veštačkom karakteru svakog jezika Selesković je dokazivao pre svega usmeravajući pogled na genezu jezika zapadnoevropskih naroda i nacija poput francuske i nemačke. Primer koji mu postaje paradigmatičnim pri denunciranju pristalica kako stavova o datosti jezika kao nečega dovršenog, tako i zagovornika teze o samostalnom evoluiranju jezika, tiče se uloge koju je Martin Luter imao pri zasnivanju standarda modernog nemačkog književnog jezika. Među brojnim, međusobno veoma različitim dijalektima kojima se govorilo i

⁵⁵ Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 28.

kojima se i dan-danas govori u Nemačkoj, Luter je uzeo jedan od njih, dijalekat kojim je sâm govorio ali koji je isto tako, kako primećuje Selesković, bio i jezik carske administracije, prilagodio ga i popularizovao koristeći se njime pri prevođenju Biblije.⁵⁶ Išao je u susret principu koji Selesković sagledava kao ono što je osnovi razvoja svakog jezika: jezik prati ono što jesu suštinske životne potrebe čoveka postajući jednostavniji, refleksivniji, logičniji i univerzalniji, i to nauštrb svojih lokalnih specifičnosti, odnosno svega onoga što bi ohrabrialo izolacionizam. Čak i u situaciji u kojoj govor nijednog dela određenog naroda ne bi u potpunosti odgovarao onome što jeste prihvaćeno kao standard za njegov književni jezik, te bi taj standard ostajao „veštačkim“, on ne bi gubio na svojoj snazi ako bi pratio ono što bi se rađalo kao dublja ljudska svrha, čovekova *druga* priroda. Nju Selesković vidi u zajedničosti. Nije potreban naročit interpretativni napor da bi se uočilo da način na koji Selesković opisuje Luterovu ulogu za razvoj nemačkog jezika navodi čitaoca da na istom misaonom horizontu prosuđuje i o značaju borbe Vuka Karadžića za jezičku samosvest naroda sa jugoslovenskih prostora i za njihovo ujedinjavanje. To će učiniti i sâm Selesković u raspravi iz 1937. godine o filozofskom značaju Vukovog rada. Za našeg mislioca, Vuk je tako, „slično Mojsiju ili Luteru udario žig čitavom narodu svom“, a samim tim što je „odredio pravac našem jeziku on je odredio i pravac mišljenju našem“, jer čovek, kako je to Selesković već naglasio u spisu *Jezik kao kulturna vrednost*, „ne govori samo onako kako misli, nego i misli onako kako govori“.⁵⁷ Intrigantno je kako Selesković odgovara na glavni prigovor koji se tokom dva veka sporadično poteže protiv Vukovog rada. Tim se prigovorom upozorava na to da upravo *narodni* govor koji je Vuk *Srpskim rječnikom* postavio kao paradigmu književnog jezika, *sputava misao* u njenim nastojanjima da se vine do metafizičkog uvida i da je, u celini posmatrano, nepogodan za filozofiju. Veliki pisac Meša Selimović, primerice, u svom ogledu *Za i protiv Vuka* iz 1967. baš u tome vidi srž svih otpora Vukovoj reformi, ali i „kapitalni problem našeg jezika uopšte“. Prema Selimoviću, „[n]aš

⁵⁶ Isto, str. 18-20.

⁵⁷ Selesković, M. T., „Filozofski značaj Vuka Karadžića“, str. 524 i 526.

jezik je stvarno siromašan rečima za umozritelne misli⁵⁸. Selesković, međutim, upravo u tome vidi najveću snagu Vukovog dela! Kao dosledni kantovac, on poriče da bi metafizička potreba – makar na polju teorije – mogla čoveka da uzdigne do bilo kakvih stvarnih saznanja. Jezik čija bi najjača strana bila njegova podsticajnost za metafizička ispitivanja utoliko bi, za Seleskovića, ostajao bez dodira sa stvarnošću. Ostajao bi onim što je sâm ranije nazvao *izveštačenim jezikom*, a o čemu će u ogledu o Vuku (povodom, pobliže, tzv. slavjanoserbskog jezika) razmišljati kao o „čisto knjiškoj mešavini“⁵⁹. Za Seleskovića, Vukov jezik izražavanje je misli usmerene na život, na stvarnost, na iskustvo. Takva misao njime i sama postaje stvarnom.

Ako bi se povodom pitanju o zasnivanju zajedničkog jezika pažnja sa Momčilom Seleskovićem usmerila na primer Francuske, ponovo bi se mogli oslušnuti oni odjeci njegove tematizacije koji postaju naročito značajni ako se u obzir uzimaju specifičnosti suočavanja s jezikom u jugoslovenskoj monarhiji. Selesković tako, poredeći francusko duhovno i istorijsko iskustvo sa iskustvima Nemačke, napominje da je efikasnom vođenju jedinstvene jezičke politike i kopnjenju snage posebnih dijalekata u Francuskoj svakako doprinela homogenost njenog religijskog bića, ali i centralizovano političko uređenje. Vredi napomenuti da je po oba pitanja iskustvo Nemačke Luterovog vremena, ali i novoformirane Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca predstavljalo suštu suprotnost. No, suočivši se sa dilemom da li je u slučaju Francuske političko jedinstvo omogućilo jezičko jedinstvo, ili političko jedinstvo jeste uslovljeno onim jezičkim, Selesković nastoji da svoje refleksije usmeri ka onome na čemu bi se obe alternative zapravo imale zasnivati. Njihov zajednički osnov vidi *u misli, u ideji* o jedinstvu koja je u duhu ljudi već zaživela!⁶⁰

Južne Slovene jeste okupila *ideja* o njihovom jedinstvu, ali se isto tako pokazivalo i da se ta ideja u prvim godinama života zajedničke monarhije ospoljavala u malo aspekata stvarnog života jugoslovenskih

⁵⁸ Selimović, M., *Za i protiv Vuka*, str. 61.

⁵⁹ Selesković, M. T., „Filozofski značaj Vuka Karadžića“, str. 527.

⁶⁰ Prema: Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 14.

naroda. Što su takve prilike duže trajale, sve apstraktnijom je postajala ideja jedinstva. Selesković nije osporavao valjanost ovakve dijagnoze, ali je hteo da je protumači dajući joj drugačiji predznak. Tražio je u njoj vrelo povesne snage jugoslovenskog projekta. Umesto da se lamentira pred činjenicom da nova država ni u jednoj, pa ni u jezičkoj sferi, ne raspolaže ustaljenim normama na osnovu kojih bi sebe gradila, kao i pred tim da svaka norma za kojom posegne ostaje suštinski provizorna, Selesković baš u tim fragilnostima vidi njeno povesno preimućstvo. Međusobno jedinstvo ljudi ne bi se imalo zasnivati na normama na kojima bi se utemeljivao nov hijerarhijski poredak. Oni će se međusobno približavati tako što će jedni druge upoznavati s onim što ih čini međusobno različitim. Baš u toj spremnosti za prihvatanje razlike tražili bi ono što ih čini jedinstvenim povesnim činiocem.⁶¹ Otud je naš filozof već na počecima svog spisateljskog angažmana mogao da naglasi da se „ključ slovenske politike“ krije u jednom stavu o kom možemo razmišljati kao o suštinski metapolitičkom: „ona nije normativna, nego produktivna i kao takva već predstavlja kulturnu vrednost. To znači da društvo ovde nije organizovano mehanički, nego integralno. To je ono principijelno novo što sobom donosi Jugoslavija kao slovenska država“.⁶²

⁶¹ Kako ih Selesković vidi, nakon Kopernikovog, i Kantovog, u tom pozivu treba tražiti Ničeovo „treće kopernikansko delo“ i početak „nove faze filozofije“ (videti: Selesković, M. T., „Biografija i književnost“, u: *Filozofski spisi*, str. 204-205).

⁶² [Selesković, M. T.], „Analogija i zakon. O pojmu Jugoslavije kao slovenske države“, u: *Misao* 3/1918, str. 74. Da je Selesković autor ovog nepotpisanog članka potvrđeno je u bibliografiji njegovih radova koja je objavljena na kraju zbirke *Osnovi jedne filozofije* (str. 233). To, uostalom, potvrđuje i jasna idejna podudarnost ovog i potonjih Seleskovićevih spisa.

Premda Seleskovićevo insistiranje na tome da je jezik bitno neinventivan i da svako jezičko jedinstvo mora najpre da se rodi u duhu kao misao o jedinstvu upućuje na sud o tome da u njegovoj koncepciji jezik na koncu biva depotenciran, o tom depotenciranju ipak se ne mora razmišljati kao o misaonom rezultatu koji polaže pravo na apsolutno važenje. Ono kod Seleskovića postaje vitalnom strategijom u meri u kojoj su živa i nastojanja da se jezik i jezičke tvorevine misle kao ono apsolutno sâmo. U tom slučaju, iz Seleskovićeve perspektive, postaje potrebnom jedna kritika jezika koja će omogućiti da se iznova istakne njegova humanistička bit. Naš mislilac je svoj ogled *Jezik kao kulturna vrednost* zaključio upozorenjem da je „glavno, zato, samo da se ne izgubi nikad veza između jezika i čoveka“.⁶³ Od Ničea je, međutim, isto tako naučio da ni čovek kao takav „još nije nikakav realitet, nego samo gola apstrakcija jedna“⁶⁴. Kako se čovek izgrađuje u svojoj konkretnosti, može se osvetliti opet samo propitivanjem njegovog jezika. Ako i nije razrešio jugoslovenske jezičke aporije, Selesković je značajan ne samo zbog svojih zasluga za to da u međuratnoj Jugoslaviji raspravljanju o jeziku bude priznat i filozofski dignitet. Selesković je, pre svega, pomogao da se shvati da je aporetičnost nužan ishod i istina svakog jednostranog insistiranja kako na jezičkom jedinstvu, tako i na apsolutizovanim jezičkim razlikama, na predstavama o prirodnosti jezika i njegovog razvoja, ali i na ubedenju da je jezik – baš kao i čovek koji njime govori – prepušten samovolji istorijskog trenutka.

⁶³ Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, str. 39.

⁶⁴ Selesković, M. T., „Biografija i književnost“, str. 203-204.

LITERATURA

- Arhiva Mesečnog časopisa za jugoslovensku kulturu *Misao*, dostupna na:
<https://velikirat.nb.rs/items/show/1308>
- [Selesković, M. T.], „Analogija i zakon. O pojmu Jugoslavije kao slovenske države“, *Misao* 3/1918, str. 65-74.
- Aristotel, *Analitika I-II. Kategorije. O izrazu*, Paideia, Beograd 2008., prev. S. Blagojević.
- Bekić, T., „Germanista dr Momčilo Selesković“, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XIII/2, 1970, str. 685-710.
- Dimić, Lj., „Književnojezička politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941.“, *Istorijski glasnik*, 1-2/1993, str. 51-71.
- Humbolt, V. f., *Uvod u delo o Kavi jeziku*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1988., prev. O. Kostrešević.
- Lolić, M., „Uz filozofske spise Momčila T. Seleskovića“, u: Selesković, M. T., *Filozofski spisi: Rasprave, članci, polemike*, Rad, Beograd 1999. str. 5-26.
- Niče, F., *Knjiga o filozofu*, Službeni glasnik 2017., prev. J. Aćin
- Perović, M. A., „Interbellum i gimnazijska filozofija“, u: *Tradicija nastave filozofije V*, Časopis *Arhe* – Edicija filozofske literature *Propaideia*, Novi Sad 2011., str. 9-28.
- Perović, M. A., *Studije iz filozofije jezika*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje 2018.
- Prole, D., „Recepcija fenomenologije u međuratnoj Jugoslaviji“, u: *Tradicija nastave filozofije IX*, Časopis *Arhe* – Edicija filozofske literature *Propaideia*, Novi Sad 2019., str. 9-30.
- Prole, D., *Unutrašnje inostranstvo. Filozofska refleksija romantizma*, IKZS, Sr. Karlovci – Novi Sad 2013.
- Selesković, M. T., „The Soul of the Slav“, *International Journal of Ethics*, XXVIII/3, 1918., str. 360-372, dostupno na:
<https://www.jstor.org/stable/2377568?refreqid=excelsior%3Ac930085145e57a6a6eecd0d548758eb&seq=1>
- Selesković, M. T., „Filozofski značaj Vuka Karadžića“, *Srpski književni glasnik*, LII/1937, str. 524-527, dostupno na:
https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_E74E1D9A175FE5728805716D3DEA6D36-1937-K003
- Selesković, M. T., *Osnovi jedne filosofije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1982.

- Selesković, M. T., *Filozofski spisi: Rasprave, članci, polemike*, priredio i predgovor napisao Marinko Lolić, Rad, Beograd 1999.
- Selesković, M. T., *Jezik kao kulturna vrednost*, Državna štamparija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd 1924.
- Selesković, M. T., *Kant. Psihologija „Kritike čistoga uma“*, Štamparija „Gundulić“, Beograd 1933.
- Selesković, M. T., *Esej o metodi izučavanja književnosti i druge rasprave*, priredio Gojko Tešić, Narodna knjiga Alfa, Beograd 1999.
- Selimović, M., *Za i protiv Vuka*, Izdavačka organizacija „Sloboda“, Beograd 1981.
- Žunjić, S., *Istorija srpske filozofije, Plato*, Beograd 2009.

STANKO VLAŠKI

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

MOMČILO SELESKOVIĆ AND THE DISPUTE ON
LANGUAGE

Abstract: Lemmatic, often implicit, but sometimes also explicit adoption of the thesis that language should be developing *naturally* was a part of the question of creating united language politics in the Kingdom of Yugoslavia. Our paper is motivated by this question and focuses on the Momčilo Selesković's philosophy as one of our interwar thinkers who not only thematically approach the dispute on the origin and the development of language but recognizes the utmost philosophical dignity of this dispute. Reconsidering Selesković's philosophy of language in the light of Herder's, and Wilhelm von Humboldt's, as well as Aristotle's and Nietzsche's conception, the author tries to demonstrate that Selesković's thesis about the artificiality of language should not be interpreted simply as the acceptance of just one side within old dispute between adherents of the linguistic naturalism and the linguistic conventionalism. That thesis in his philosophy of language tends to encourage the reflection of the humanistic, libertarian essence of the language, and delegitimization of the conceptions which claim that language is something transcendent. Selesković is trying to show that by developing his doctrine of language as a set of symbols, as well as the specific critique of language insisting that it is uninventive. On the other hand, his considerations of different European nations' linguistic paradigm forming are related in the paper to the interwar Yugoslav linguistic perspectives more directly.

Keywords: Selesković, Philosophy of Language, Freedom, Culture, Symbol, Linguistic Politics, Kingdom of Yugoslavia

Primljeno: 14.3.2022.

Prihvaćeno: 29.5.2022.

